

Een archeologisch onderzoek naar het verdwenen dorp Houwingeham bij Nieuweschans, Prov. Groningen

A. Ufkes & J. Schoneveld

ARC-Publicaties 20

**Groningen
1998
ISSN 1574-6879**

DE NOORT

ZEE

GALLIÆ

PARS

Paris

Reims

© Metz

INHOUD

VOORWOORD	5
INLEIDING	7
aanleiding van het onderzoek	
ligging van het terrein	
eerder onderzoek	
historische bronnen en bewoningsgeschiedenis	
doel van het onderzoek	
onderzoeksstrategie en werkwijze	
RESULTATEN	15
natuurlijke fenomenen	
antropogene sporen	
CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	19
LITERATUUR	20
AFBEELDINGEN	21
BIJLAGE I	22
vondstenlijst	
BIJLAGE II	25
determinatielijst	
BIJLAGE III	28
documentatie	
COLOFON	34

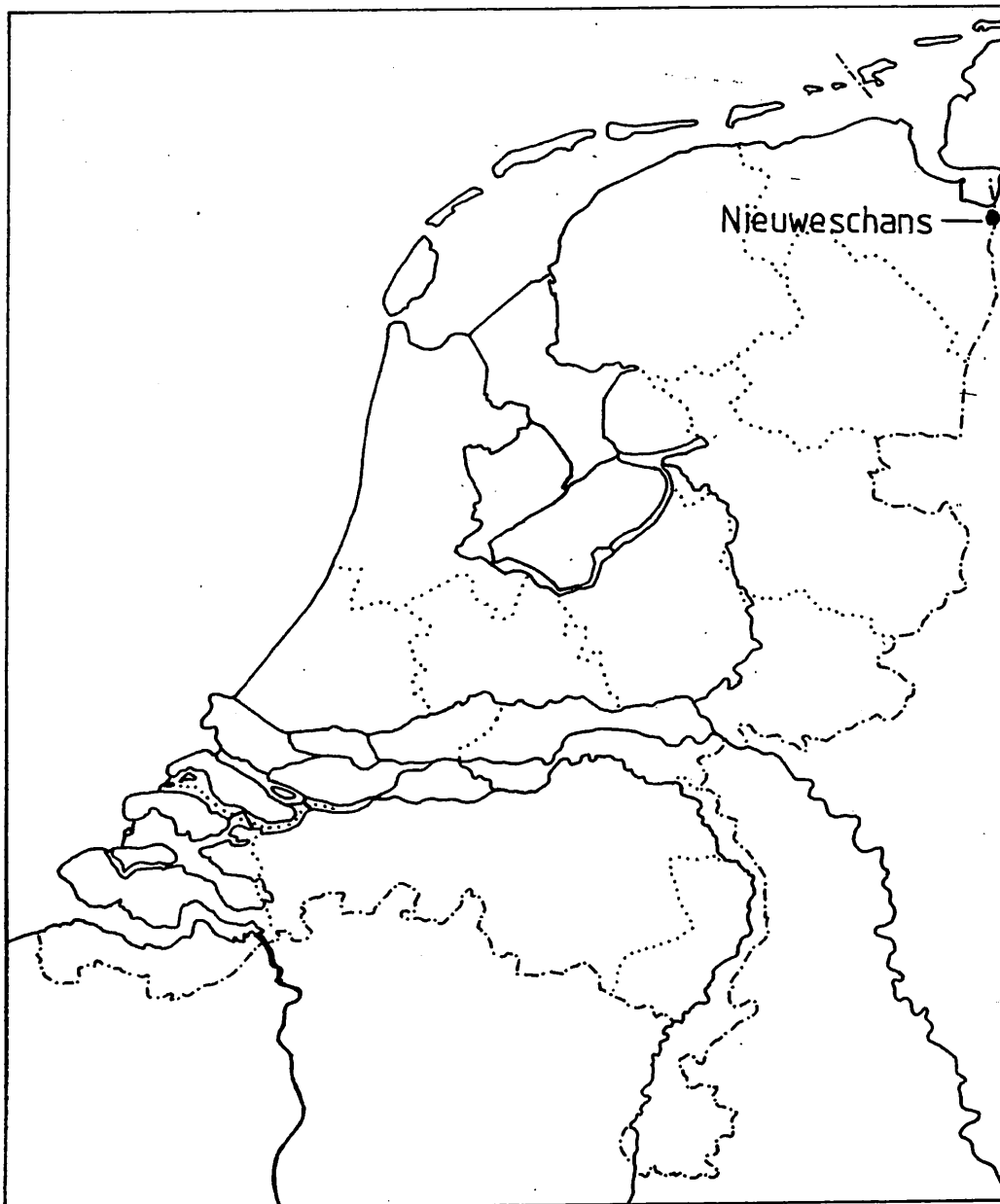

VOORWOORD

Zelden heeft het zoveel geregend. De hoeveelheid water die in de dagen van het archeologisch onderzoek van Houwingeham bij Nieuweschans naar beneden kwam, zorgde ervoor dat half Nederland onderwater kwam te staan. De geschiedenis van het verdronken dorp scheen zich te herhalen. Gelukkig waren er voldoende momenten van *technisch weer* om het onderzoek met succes te voltooien.

Met veel genoegen denken de medewerkers van ARC terug aan de samenwerking met Dhr. A. Schuring en Dhr. F. de Lange van de DLG/Grontmij en de uitvoerder van de Fa. Grondverzet Vilsteren, Dhr. M.J. Veltmaat. Ook de inzet van de machinist van de graafmachine, Dhr. Ron Duviar van de Fa. Vilsteren werd zeer gewaardeerd.

Drs. J. Schoneveld
Directeur ARC

Afb. 1: Ligging van Nieuweschans

INLEIDING

Aanleiding van het onderzoek

In de laatste week van augustus 1998 werd het Centrum voor Archeologische Research & Consultancy van de Rijksuniversiteit Groningen benaderd door de Provinciaal Archeoloog Groningen, Dr. H. Groenendijk, voor het verrichten van een archeologisch onderzoek (A.A.O.) in de omgeving van Nieuweschans, Prov. Groningen.

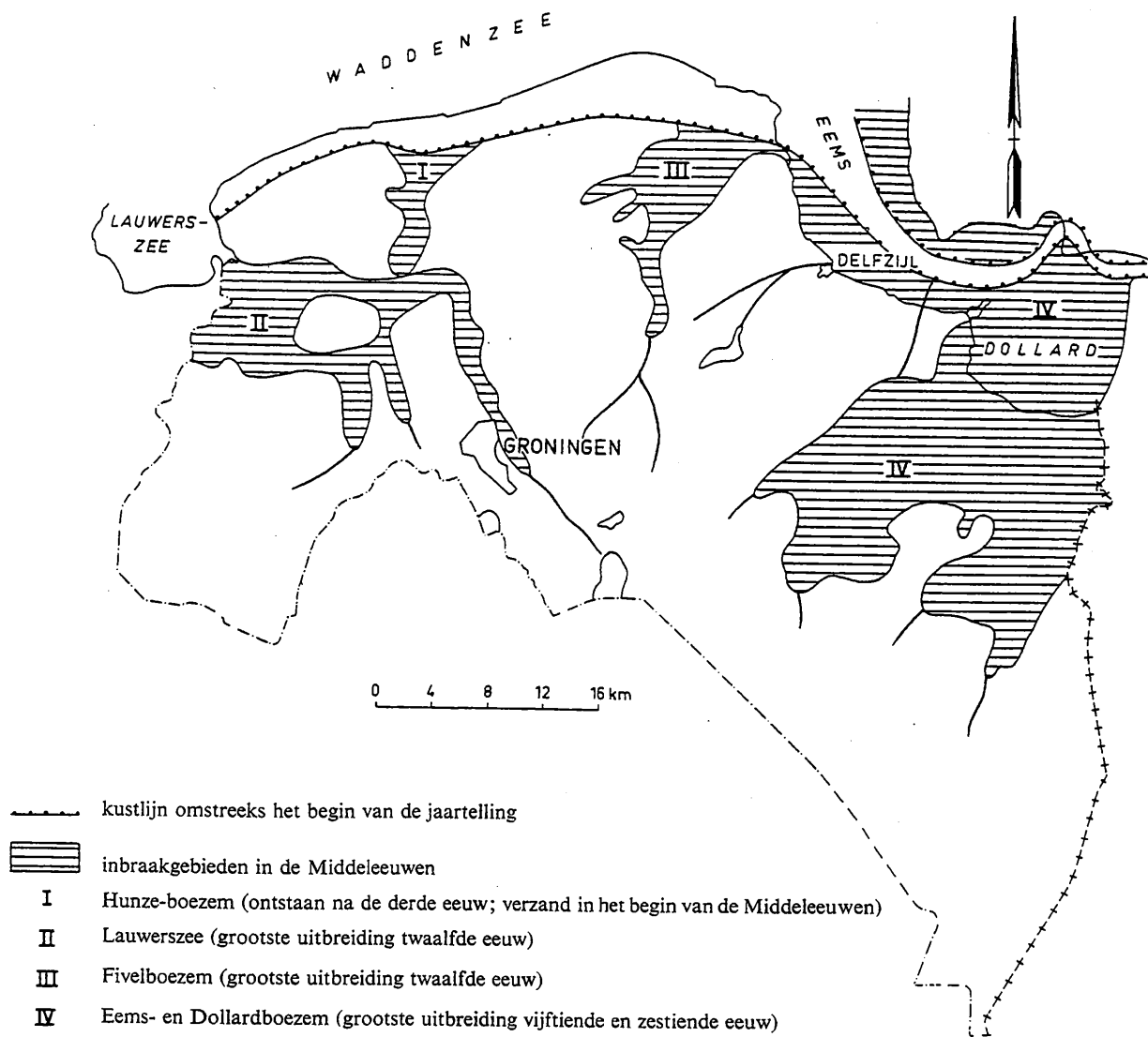
Aanleiding voor dit verzoek was de start van een groot natuurbouwproject ten westen van de Hamdijk en de Bonenschans. Een aan te leggen winterdijk voor de Westerwoldse Aa dient te worden gefundeerd op de pleistocene zandondergrond waarbij de bovenliggende veen- en kleilaag wordt verwijderd. Het bodemarchief wordt daarbij over een breedte van vijfendertig meter vernietigd. Eventuele middeleeuwse bewoningssporen moeten daarbij ontzien worden en de A.A.O. moet dus aangeven of het geplande tracé niet teveel archeologische schade zal aanrichten.

Opdrachtgever voor het werk is de Dienst Landelijk Gebied. Om tot duidelijke werkafspraken te komen werd op donderdag 27 augustus een bijeenkomst belegd met Dhr. H. van Putten, Dhr. A. Schuring en Dhr. F. de Lange, samen met de directeur van het ARC, Dhr. J. Schoneveld om tot vruchtbare onderzoeksstrategie te komen. Op 31 augustus werd het werk door de DLG gegund en werd een aanvang gemaakt met de archeologische werkzaamheden. Projectleider voor het ARC was Mevr. Drs. A. Ufkes. Medewerkers van het ARC waren Mevr. Drs. A.M. Bakker (veldtechnicus) en Dhr. S.J. Tuinstra (assistent-veldtechnicus). De graafmachine werd geleverd door Fa. Grondverzet Vilsteren.

Ligging van het terrein

Het te onderzoeken terrein aan de Hamdijk ten zuiden van Nieuweschans (kaart 8, coördinaten: 275.500 / 577.800) ligt in een natuurgebied waar, ná het onderzoek, aanpassingen zullen worden aangebracht in verband met het stroomgebied van de Westerwoldse Aa. Het onderzoek is uitgevoerd in een gebied waar de doorbraak van de Dollard in de Late Middeleeuwen heeft plaats gehad. Hier, in het stroomgebied van de Aa liep een inham door tot Wedde in Westerwolde. Ten westen van het onderzoeksgebied bleef een eiland rond Winschoten gespaard voor de Dollardinbraak. De latere dichtslibbing van de Dollard begon met zavel en lichte klei. Later werd hierop een zwaar kleidek afgezet, vrij uniform van samenstelling.

Afb. 2: Groningen in de Middeleeuwen met de verschillende inbraken van de zee

Eerder onderzoek

In het onderzoeksgebied zijn een aantal archeologische waarnemingen gedaan. In de omgeving van het te onderzoeken gebied werden fragmenten van kogelpotten aangetroffen en stukken baksteenpuin. Rond 1910 werd een zeer bijzonder gevormd potje van kogelpotaardewerk aangetroffen in de omgeving. Dit potje, uit het land van Dhr. Botjes, had de vorm van een dubbele kalebas met een (mogelijk) afgebroken tuit of handvat. In 1933 werden in het land van Botjes muurresten aangetroffen die bestonden uit kloostermoppen. De stenen werden zoveel mogelijk

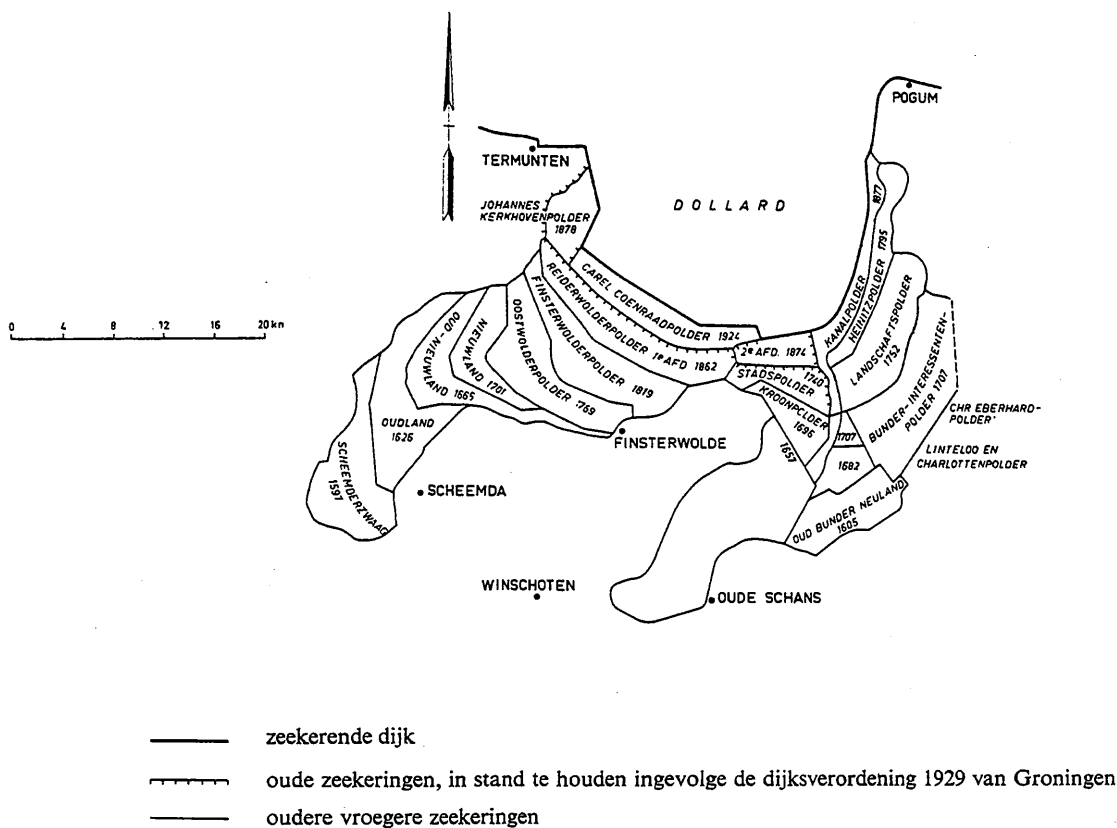
verwijderd en doorverkocht. In 1957 werden bij drainagewerkzaamheden opnieuw kogelpotscherven aangetroffen. Tijdens de aanleg van de A7 werd, op enige afstand van het te onderzoeken terrein, een kogelpot aangetroffen.

Een belangrijke melding werd nog gedaan door Dr. H. Halbertsma. Hij deelde in zijn archeologische kroniek van 1958 mee een fundering gevonden te hebben aan de Hamdijk van kloostermoppen met de maat $29 \times 14,5 \times 9,5$ cm. Het geheel had een muurdikte van 1,25 m. en mat 10,8 bij 8,4 m. The geheel werd toegeschreven aan een steenhuisje.

Naar aanleiding van de fundamentresten op het land van Botjes werd in 1992 door de stichting RAAP een onderzoek ingesteld dat bestond uit magnetometrisch onderzoek, weerstandsmetingen en boringen. Daarbij werd vrijwel zeker vastgesteld dat het wat betreft de funderingsresten op het land van Botjes ging om de overblijfselen van de kerk van Houwingeham.

Afb. 3: Het uitgraven van de proefsleuf

Afb. 4: Bedijkingen langs de Dollardkust met de dijk uit 1657

Historische bronnen en bewoningsgeschiedenis

Voor de bewoningsgeschiedenis van het te onderzoeken gebied is de inbraak van de Dollard in de Late Middeleeuwen van uitzonderlijk belang. Het ontstaan van deze zeeboezem vond plaats nadat de zee toegang kreeg in het gebied achter de oeverwallen van de Eems. Het veen in dit gebied was, door inklinking van het maaiveld, lager komen te liggen waardoor de zee het gebied kon binnendringen. Deze inklinking ontstond door de betere afwatering die nodig was, toen boeren het gebied gingen bevolken. Daarnaast heeft ook het slechte onderhoud van dijken en sluisen mede gewerkt aan de overstroming van het gebied. Mogelijke heeft ook politiek belang van de stad Groningen het slechte onderhoud van dijken en sluisen in de kaart gespeeld.

De inbraken schijnen plaats gehad te hebben vanaf het begin van de dertiende eeuw. Vooral het jaar 1413 moet een belangrijke rol gespeeld hebben. Na dit tijdstip lag het onderzoeksgebied open voor eb en vloed en werd de Westerwoldse Aa een belangrijk zeegat. Tot 1570 hebben stormen als de Allerheiligenvloed nog een verwoestende werking gehad in het gebied. Nieuw aangelegde dijken zoals de Hamdijk van 1605, braken vaak door en vormden diepe kolken en gaten. Deze zijn nog vaak herkenbaar door het nog bestaande overslagdek, de zandige bovengrond rond een oude kolk. Het onderzoeksgebied werd in 1657, door het leggen van de dijk van Nieuweschans naar Drieborg, definitief ingepolderd.

De dorpen die vóór de overstromingen echter in het gebied lagen, waren definitief van de aardbodem verdwenen. Eén van die dorpen was Houwingeham, waarvan de kerk dus vermoedelijk aangetroffen is op het land van Botje. In 1498 resteerden van Houwingeham nog twee huizen. Bij laag water kwamen de resten van het kerkhof van het dorp, het St.-Jacobskerkhof, nog boven water uit. Vissers haalden nog wel bakstenen, menselijke botten en lood van het kerkdak op. In de vijftiende eeuw was het dorp dus reeds grotendeels in de golven van de Dollard verdwenen en de resten waren volkomen .verspoeld.

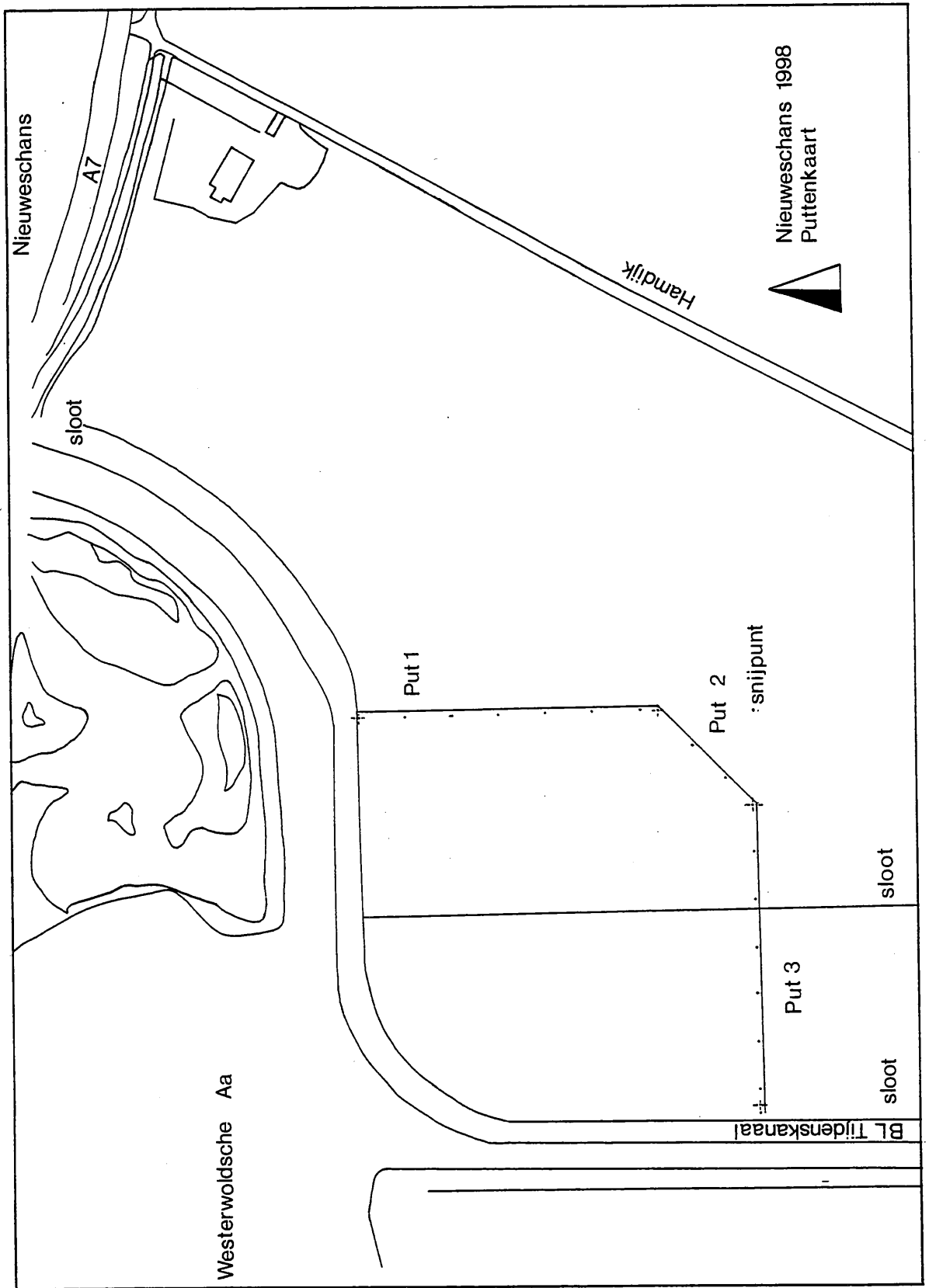
Doel van het onderzoek

Het doel van het onderzoek is door middel van proefsleuven vast te stellen of het tracé van de aan te leggen winterdijk geen archeologisch interessante sporen zal aansnijden en een onvervangbaar gedeelte van het bodemarchief ter plekke zal vernietigen. Voor het onderzoek is een wetenschappelijke vraagstelling geponoerd die de volgende punten moet toelichten: Waar ligt de bewoning of waar ligt de grens van de bewoning rond de kerk van Houwingeham ? Zijn er in het tracé van de winterdijk archeologische sporen te verwachten die ontzien dienen te worden ? In welke richting loopt de verkaveling van het middeleeuwse landbouwgebied ? Wat voor type sporen zijn er in het tracé te verwachten ?

Onderzoeksstrategie en werkwijze

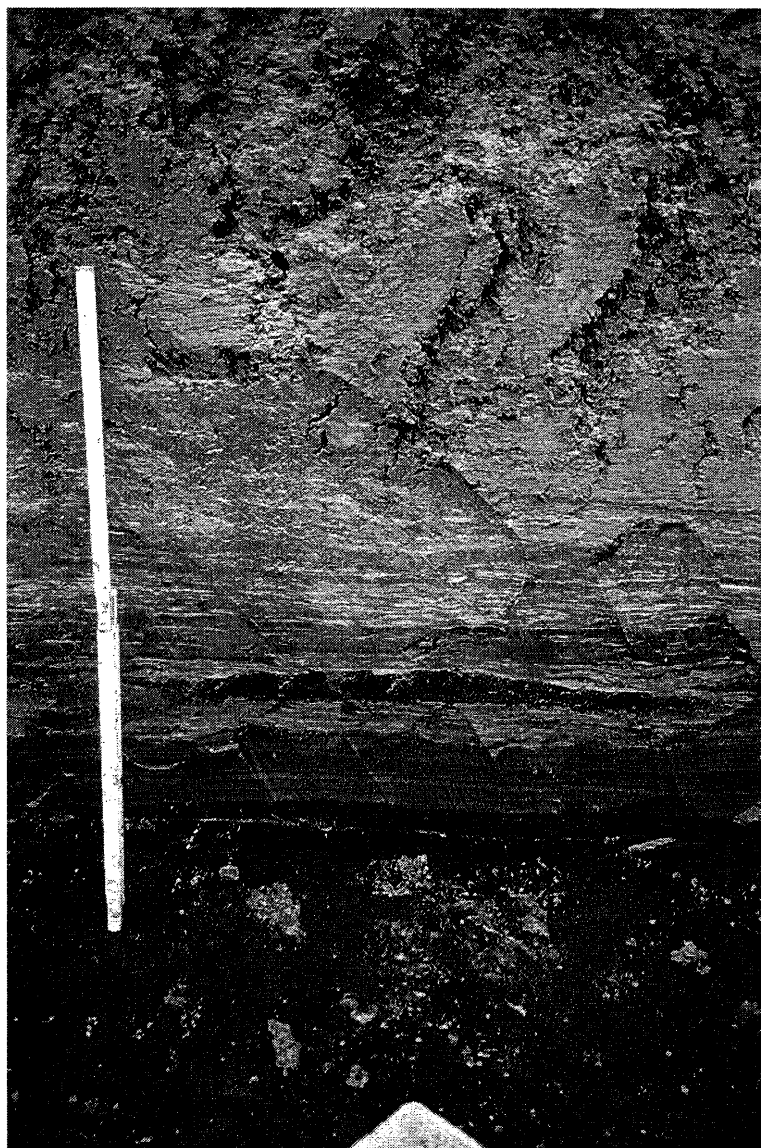
In het terrein was het hart van de geplande winterdijk aangegeven door middel van piketjes. Deze winterdijk was vanaf het noorden gezien over een lengte van 320 m in zuidelijke richting uitgezet (sleuf nr. 1). Het tracé boog af in zuidwestelijke richting en vormde als het ware een diagonaal met een lengte van 140 m (sleuf nr. 2). Het laatste deel dat oost-west georiënteerd was had een lengte van 325 m (sleuf nr. 3). Het gehanteerde meetsysteem werd uitgezet aan de hand van de piketjes die door de DLG waren geplaatst en die voor het archeologisch onderzoek de hoofdmeetlijn vormden. Op gemiddeld 1 m ten oosten en ten zuiden van deze hoofdmeetlijn werd een proefsleuf aangelegd met een breedte van circa 3 m en een diepte van gemiddeld 1,70 m onder maaiveld. De ligging van deze proefsleuven is afgebeeld in Afb. 5 en is gebaseerd op een door de Grontmij gemaakte schets van het aan te leggen natuurterrein. In een later stadium zullen de piketten van de hoofdmeetlijn (ofwel het hart van de winterdijk) worden ingemeten in het Rijksdriehoeksnet.

In een eerder stadium van onderzoek heeft de Grontmij Groningen door middel van boringen aangetoond dat onder de bouwvoor een kleipakket met een gemiddelde dikte van ruim 1,50 m aanwezig is. Dit kleipakket is afgezet op een veenpakket met een gemiddelde dikte van circa 1,80 m. Hieronder bevindt zich de pleistocene ondergrond. Met een rupskraan werd laagsgewijs de bovengrond verwijderd tot op de overgang van de klei naar het veen. Waar nodig werd dit veen handmatig bijgeschaafd om structuren duidelijker zichtbaar te maken. Het

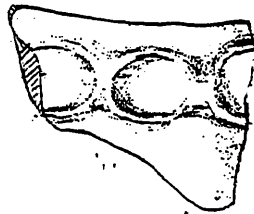
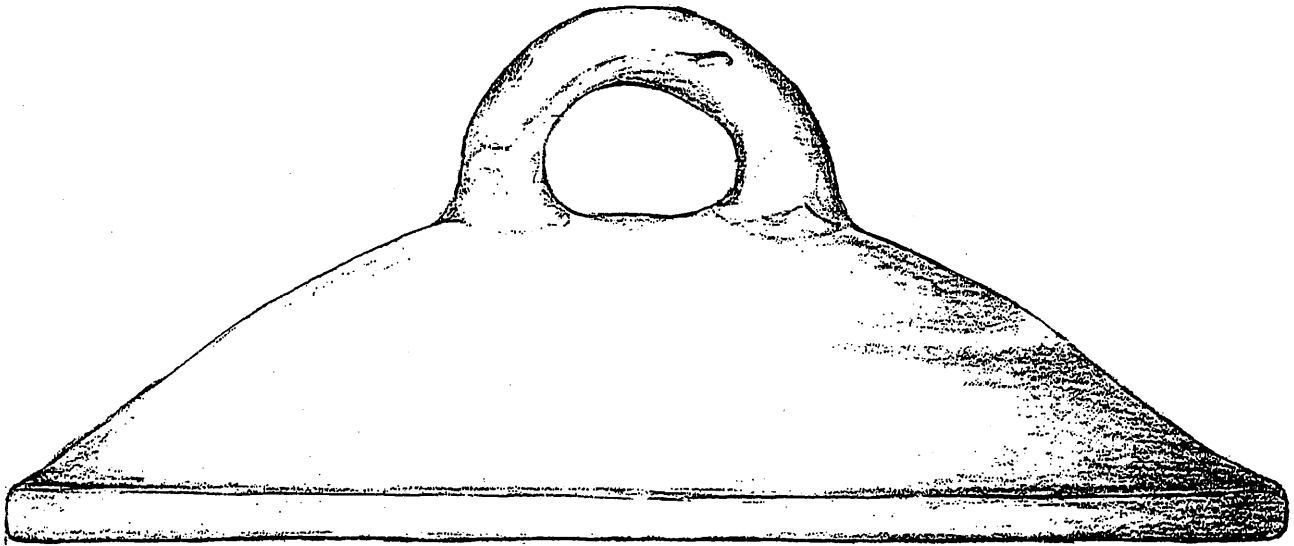

Afb. 5: Puttenkaart

verkregen vlak met een totale lengte van 785 m werd getekend op schaal 1:100. Op acht verschillende plaatsen werden profieltekeningen schaal 1:20 gemaakt en een drietal coupes werden getekend, eveneens schaal 1:20. Ook werden delen van het vlak en de profielen vastgelegd door middel van kleurenfoto's.

Afb. 6: Opgetilde schol veen in het profiel

Afb. 7: Kogelpotaardewerk, een deksel en een scherf van een pot met plastische cordon (vondstnrs. 66 en 35)

RESULTATEN

Natuurlijke fenomenen

De opbouw van het bodemprofiel was over het hele onderzochte gebied in grote lijnen uniform. Onder de bouwvoor met een gemiddelde dikte van 40 cm bevond zich een ca. 60 cm dik pakket bruine korrelige klei, door dierwerking en beluchting volledig geoxydeerd. Hieronder bevond zich een pakket van zavelige klei in een zeer fijne gelaagdheid van enkele millimeters. De laagdikte van dit pakket varieerde tussen 50 en 15 cm. In veel gevallen zat vrijwel in het midden van dit gelaagd pakket de grens tussen oxyderend en reducerend milieu. Deze overgang houdt direct verband met twee verschillende drainagesystemen die de bodem moeten ontwateren. Over grote delen in sleuf 1, en in mindere mate in de sleuven 2 en 3 bevond zich onder het fijn gelaagde pakket een laag vette, smerende blauwe klei, in dikte variërend van ruim 20 cm in de noordzijde van sleuf 1 tot plaatselijk 2 á 3 cm in de sleuven 2 en 3. De grens tussen het veen en het bovenliggend sediment werd dus in sleuf 1 over het algemeen gevormd door de smerende blauwe klei. In de beide andere sleuven vormde over grote delen van het oppervlak het fijn gelaagde zavelige pakket de directe grens met het onderliggende veen, hoewel plaatselijk ook de vette smerende klei nog in een smal bandje aanwezig was.

Uit het onderzoek kwam tevens naar voren dat aan de noordzijde van het terrein het veen niet, of op een grote diepte aanwezig was. Pas op 60 m zuidwaarts vanaf het nulpunt werd voor het eerst veen aangetroffen op een diepte van ruim 2 m - maaiveld op 3,17 - NAP (vgl. profielnr. I) Verder zuidwaarts liep het veen iets op en aan het einde van sleuf 1 bevond het veen zich rond 2,30 - NAP. In sleuf 2 schommelde de bovenzijde rond ca. 1,90 en 2,30 - NAP. In sleuf 3 varieerde de bovenzijde tussen 2,45 en 1,80 - NAP. Het werd al zeer snel duidelijk dat de bovenzijde van het veen ook over korte afstanden behoorlijk varieert. Het zal in oorsprong een golvend oppervlak hebben gehad.

In het overgrote deel van de drie sleuven was de bovenzijde van het veen niet veraard. Het had een vrij lichte bruine kleur, die op het moment dat het bloot werd gesteld aan de buitenlucht in hoog tempo oxydeerde naar een donkerbruine tot bijna zwarte kleur. Zeer duidelijk herkenbaar waren de niet vergane plantenresten en op sommige plaatsen kwamen kleinere en grotere boomwortels tevoorschijn (vgl. profielnr. III en fotonrs. 1/4 ev. en 1/14 ev.).

In de lagere delen van het microreliëf van de top van het veen waren vaak duidelijke spoelstructuren zichtbaar. Deze structuren varieerden sterk in vorm en grootte en waren over het algemeen opgevuld met een dun laagje zeer fijn, goed gesorteerd grijs/wit zand. In deze spoelstructuren werd in enkele gevallen archeologisch materiaal aangetroffen. In de meeste gevallen betrof het

aardewerkscherven afkomstig van kogelpotten en afgeronde brokken baksteenpuin. Slechts in één geval werd er bot aangetroffen in een spoelstructuur, en wel een klein fragment van een menselijke schedel.

De drainagebuizen, hoewel op zich een antropogeen fenomeen, hadden een natuurlijk bijeffect. Dit werd vooral waargenomen in sleuf 3 maar was ook elders aanwezig. Ondanks het feit dat de onderlinge afstand varieerde, was de oriëntatie van de aardewerken drainagepijpjes overal vrijwel noord-zuid. Omdat de drainage behalve voor waterafvoer ook voor toevoer van zuurstof zorgt, had dit tot gevolg dat rondom de drains de bodem oxydeerde tot in een straal van ongeveer 40 cm. Daar waar de drainagebuisjes dicht genoeg bij het veen lagen, toonde dit zich in banen veraard veen met een breedte van 20 tot wel 60 cm, al naar gelang de afstand van het veen tot de drain. Dit leverde een flink aantal noord-zuid georiënteerde donkere banen op in het uitsluitend onveraard veenoppervlak.

Een laatste natuurlijk fenomeen dat werd aangetroffen waren schollen veen, die door overstromingen losbraken en omhoog kwamen drijven. Onder deze schollen kon zich zavel of klei afzetten en bij dalend waterpeil zakten de schollen veen weer naar beneden (vgl. profiel III en foto's 1/4 ev., profiel XI en foto 3/19). Dit verschijnsel werd tijdens het onderzoek ook nu nog in de praktijk gedemonstreerd. Door extreme regenval tijdens de werkzaamheden braken in de onderzoekssleuven opnieuw schollen veen los. Uit de profielen aan weerszijden van de sleuven erodeerde de klei en het regenwater vermengd met klei kon onder de schollen stromen.

Antropogene sporen

Sleuf 1

In sleuf 1 werd tussen 261 en 262 m een oost-west georiënteerde sloot waargenomen. Deze sloot was opgevuld met amorfe klei waarin volstrekt geen gelaagdheid aanwezig was.

Sleuf 2

In sleuf 2 werd eveneens een oost-west georiënteerde sloot teruggevonden, tussen 15 en 20 m. De feitelijke afstand tussen deze sloot en die uit sleuf 1 bedraagt 105 m.

Ook kwam in sleuf 2 tussen 15 en 20 m een recente, met amorfe klei gevulde sloot tevoorschijn met een noord-zuid oriëntatie (vgl. coupe VI). Onderin deze sloot tekenden de schepsteken zich nog zeer duidelijk en scherp af, eveneens een aanwijzing dat het een recente sloot betrof. Tussen 91 en 94 m bevond zich eveneens een sloot die noord-zuid was georiënteerd. De vulling van deze sloot bestond echter uit veraard veen. Tijdens couperen (vgl. coupe XII) kwam een

Afb. 8: Losse bakstenen in het vlak

kogelpotrandscherv tevoorschijn (vondstnr. 32). De bodem van deze sloot was afgerond V-vormig en het diepste punt bevond zich 34 cm onder het aangelegde vlak.

Voorts bevond zich in sleuf 2 direct ten zuiden van de met veen gevulde sloot, tussen 93,50 en 94,10 m, een min of meer vierkant spoor van veraard veen. Na het couperen bleek dat de onderkant van deze structuur vrijwel horizontaal was en 23 cm onder het aangelegde vlak ophield. Er werden geen vondsten aangetroffen in deze structuur. Omdat dit het enige grondspoor is van deze orde blijft de betekenis onduidelijk.

Sleuf 3

In sleuf 3 werden nog een zestal noord-zuid georiënteerde recente, met amorf klei opgevulde sloten aangetroffen. De onderlinge afstand tussen deze sloten bedraagt ongeveer 40 m. Het is opvallend dat de afstand van de met veen gevulde sloot uit sleuf 2 ten opzichte van de recente, met klei opgevulde sloten uit sleuf 3 eveneens circa 40 m bedraagt. Tijdens het couperen van een van deze sloten uit sleuf 3 kwam een witbakkende crème geglazuurde grote wandscherf tevoorschijn (vondstnr. 38) afkomstig van een grote (bloem)pot. Aan de uiterste westzijde van sleuf 3 nam het aantal drains aanzienlijk toe, hoewel de maaiveldhoogte en ook de hoogte van de bovenkant van het veen opliep tot ruim 10 cm hoger dan elders. De reden voor deze hoeveelheid drains heeft mogelijk te maken met waterdruk vanuit het Vereenigd of B. L. Tijdenskanaal.

In sleuf 3 kwam tussen 92 en 93 m een waterput tevoorschijn (vgl. coupe IX en foto's 2/11 en 2/12). Deze waterput was net niet tot op het pleistocene zand gegraven. Desondanks was de waterdruk onderin de put ook nu nog zeer sterk. De vulling van de put bestond uit een laag mest, daarboven stro en bovenin veen, met aan de zuidzijde een inspoeling bestaande uit wit, zeer fijn zand. Onderin de waterput werd als dateerbaar vondstmateriaal slechts één klein wandscherfje kogelpot aangetroffen.

Tussen 165 en 185 m was de top van het veen iets veraard. In de periode voorafgaand aan de afzetting van de klei- en zavel-sedimenten zal het veen in beperkte mate aan oxidatieprocessen onderhevig zijn geweest. Het feit dat het om slechts een laagje van enkele centimeters gaat (vgl. profiel XI en foto's 2/15 ev.) geeft aan dat hier geen sprake is van langdurige menselijke activiteiten als akkerbouw of ontwatering ten behoeve van veeweiden.

Vanaf het zuidelijk deel van sleuf 1, in sleuf 2 en vooral in sleuf 3 kwamen met enige regelmaat brokken baksteenpuin tevoorschijn. In de meeste gevallen betrof het afgeronde puinbrokken die in de zanderige spoelstructuren werden aangetroffen, dit materiaal lag dus niet in situ. Een enkele keer ook lag een baksteenfragment in de kleilaag net boven het veen. Ook deze fragmenten behoorden per definitie niet bij bebouwing ter plaatse van de onderzoekssleuven. Rond 234 m lagen aan de zuidzijde van sleuf 3 een tiental complete kloostermoppen (afmetingen $30 \times 15 \times 7,5$), rustend op het veen. Tussen deze bakstenen bevond zich een groot aantal kogelpotscherven afkomstig van minimaal 8 kogelpotten. Het geheel wekte de indruk van een dump. In het profiel was er geen aanwijzing voor een ingraving in de vorm van een afvalkuil of grondverbetering ten behoeve van een fundering. Rondom deze kloostermoppen was in het vlak aan oost-, noord- en westzijde geen sprake van grondsporen, het omringende veen was tevens niet veraard. Twintig meter verder westwaarts, tussen 254 en 264 m lag een strook van 10 m breed waar de concentratie baksteenpuin hoger was dan elders. Dit puin was sterk gefragmenteerd. Gezien de relatief geringe dichtheid van de brokstukken is er geen reden om hier een uitbraaksleuf van een fundering te veronderstellen.

Als restcategorie kan worden genoemd de incidentele vondsten van hout (vgl. fotonr. 2/3 ev. en 4/12) en delen van turven of complete turfjes welke in de spoelstructuren voorkwamen. Het hout betrof vooral fragmenten van planken of van stelen van gebruiksvoorwerpen. Wat betreft de turfjes kon slechts van twee exemplaren de maten worden genomen. Het eerste exemplaar uit sleuf 1 mat $25 \times 10 \times 4$ cm, het tweede complete turfje uit sleuf 3 was $32 \times 7 \times 3,5$ cm.

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

De meest in het oog springende antropogene sporen zijn de twee oost-west en de zeven vrijwel noord-zuid georiënteerde sloten welke met amorfe, niet gelaagde klei zijn gevuld, en de drainagebuizen die ook een vrijwel noord-zuid oriëntatie hebben. Deze sporen wijzen op een verkavelingsstructuur zoals deze terug is te vinden op de topografische kaart van Nieuweschans van 1853¹. De smalle, langgerekte percelen die op die kaart staan afgebeeld hebben een identieke richting. De grootte van de percelen is op basis van de grondsporen niet eenduidig vast te stellen. De sloten wekken de indruk van kavels van 40 m breed en 105 m lang. Er moet echter rekening gehouden worden met het feit dat lang niet alle sloten even diep hoeven te zijn gegraven, dus net niet of net wel tot in het veen. Percelen kunnen zijn samengevoegd of juist opgedeeld, door bijvoorbeeld vererving, waardoor de afmetingen nu niet meer te achterhalen is. Wel kan worden gesteld dat de oriëntatie van de kavels sinds 1853 niet is gewijzigd.

Gezien het feit dat aan de noordkant van het onderzoeksgebied de top van het veen niet is aangetroffen kan hier geen middeleeuwse bewoning worden verondersteld.

De waterput met waarschijnlijk een middeleeuwse datering, de noord-zuid georiënteerde sloot gevuld met veraard veen en de aanwezigheid van archeologisch materiaal als baksteenpuin en aardewerkscherven duiden op menselijke activiteit ergens in de buurt van de onderzoekssleuven 2 en 3. In de omgeving zullen mensen op kleine schaal turf hebben gestoken om in hun behoefte aan warmte en kookvuur te voorzien. Dit is gezien de aanwezigheid van hoogveen niet verbazingwekkend. Sleuf 3 benadert nog het meest deze menselijke activiteiten maar gezien de geringe hoeveelheid sporen kan worden gesteld dat ook deze sleuf slechts in de periferie van de middeleeuwse activiteiten is gesitueerd. Ook het feit dat het overgrote deel van de top van het veen niet is veraard, geeft aan dat ter plekke hooguit sporadische menselijke activiteit is geweest. Als er ergens in dit gebied concrete grondsporen uit de middeleeuwen aanwezig zijn dan zullen deze zich naar alle waarschijnlijkheid op enige afstand zuidwaarts van sleuf 3 bevinden.

Op grond van bovenstaande conclusies kan worden gesteld dat grondverzet in het noordelijk deel van het onderzochte gebied niet op archeologische bezwaren stuit. Ter plaatse van de sleuven 2 en 3 is het bodemarchief niet van een dusdanige aard dat het gespaard dient te blijven. Maar omdat de voet van de uitgezette winterdijk tot een breedte van 15 m ten zuiden van sleuf 3 zal worden uitgegraven verdient het aanbeveling om het hart van de winterdijk 20 m in noordelijke richting te verplaatsen. Op die manier is er een ruimschootse marge ingebouwd en is de kans op onverwachte archeologische sporen vrijwel zeker genihileerd.

---

¹ Nieuweschans, kaartblad 8. Verkend 1853, herzien 1902, gedeeltelijk herzien 1916. Topografische Dienst 's Gravenhage.

LITERATUUR

Smet, L.A.H. de, 1965. *De bodem van Groningen. Toelichting bij blad 1 van de bodemkaart van Nederland.* Wageningen.

AFBEELDINGEN

1	ligging van Nieuweschans	6
2	Groningen in de Middeleeuwen met de verschillende inbraken van de zee (naar Smet 1965)	8
3	het uitgraven van de proefsleuf	9
4	bedijkingen langs de Dollardkust met de dijk uit 1657 (naar Smet 1965)	10
5	puttenkaart	12
6	opgetilde schol veen in het profiel	13
7	kogelpotaardewerk, een deksel en een scherf van een pot met plastische cordon	14
8	losse bakstenen in het vlak	17

Los bijgevoegde kaarten:

A grondsporen in de proefsleuven

B profielen en coupes

C profielen

BIJLAGE I

vondstenlijst

nr.	datum	sleuf	omschrijving
2	1-9-98	1	AW uit veen op 106,90 m × 2,10 m
3	1-9-98	1	AW uit veen op 115,10 m × 3,05 m
4	1-9-98	1	AW uit veen op 121,30 m × 2,90 m
5	1-9-98	1	AW uit veen op 123,60 m × 2,85 m
6	1-9-98	1	AW uit opgetild veen (hieronder klei) op 128 m × 3,80 m
7	1-9-98	1	AW uit veen op 130,90 m × 4,05 m
8	1-9-98	1	AW uit veen op 132,30 m × 3,95 m
9	1-9-98	1	AW bij hout (vgl. fotonr. 4) op 143 m × 2,75 m
10	1-9-98	1	vuursteen uit veen op 138,25 m × 3,05 m
11	1-9-98	1	AW uit veen op 144,25 m × 1,13 m
12	1-9-98	1	AW uit veen op 151,25 m × 2,35 m
13	1-9-98	1	AW uit zandige spoelstructuur op 160,65 m × 3,38 m
14	2-9-98	1	AW uit zandige spoelstructuur rond 195 m
15	2-9-98	1	AW uit zandige spoelstructuur rond 226,50 m
16	3-9-98	1	steen uit veen, westzijde sleuf op 236 m
17	3-9-98	1	AW uit veen, westzijde sleuf op 269 m
18	3-9-98	1	AW uit veen, oostzijde sleuf op 283 m
19	3-9-98	1	AW (kogelpotrand) uit veen, midden sleuf op 312 m
20	3-9-98	1	AW uit veen, westzijde sleuf op 316 m
21	7-9-98	2	AW uit veen na eerste knik in de sleuf tussen 0 - 5 m
22	7-9-98	2	vuursteen natuurlijk uit verspoeld zand op 15 m
23	7-9-98	2	AW en baksteen uit kleilaag direct boven het veen rond 30 m
24	7-9-98	2	AW (kogelpotrand) uit veen, vlakbij vondstnr. 23
25	7-9-98	2	AW (kogelpotrand) uit gereduceerde zavel vlak boven het veen rond 45 m
26	7-9-98	2	baksteenfragment met vingerindruk uit zavel vlak boven veen op 48 m
27	7-9-98	2	AW uit verspoeld bandje op 57 m

nr.	datum	sleuf	omschrijving
28	8-9-98	2	natuursteen vlak boven het veen uit klei op 60 m
29	8-9-98	2	dakpan uit grijsblauwe zavel net boven het veen (vette klei ontbreekt hier), op 76 m
30	8-9-98	2	bot en vuursteen uit veen op 84 m
31	8-9-98	2	AW uit zandige spoelstructuur direct boven veen op 97 m
32	8-9-98	2	AW (kogelpotrand) uit coupe veensloot (coupennr. XII)
33	8-9-98	2	AW uit spoelstructuur vlakbij nr. 31 op 95 m
34	8-9-98	2	AW uit zand vlak boven veen op 114 m
35	8-9-98	2	AW (wandscherfje met plastische cordon) uit zandige spoelstructuur op 118 m
36	8-9-98	2	relatief veel AW uit brede spoelstructuur vlak boven veen op 120 m
37	9-9-98	2	AW uit onderzijde noordwand sleuf op 129,50 m
38	9-9-98	2	recent AW uit coupe recente, met amorfe klei gevulde sloot op 126 m
39	9-9-98	3	AW, hout tussen 0 - 10 m
40	9-9-98	3	AW, hout tussen 10 - 20 m
41	9-9-98	3	AW, bewerkt hout tussen 20 - 30 m
42	9-9-98	3	AW, hout tussen 30 - 40 m
43	9-9-98	3	AW tussen 40 - 50 m
44	9-9-98	3	AW tussen 50 - 60 m
45	10-9-98	3	AW tussen 60 - 70 m
46	10-9-98	3	AW tussen 70 - 80 m
47	10-9-98	3	AW tussen 80 - 90 m
48	10-9-98	3	AW tussen 90 - 100 m
49	10-9-98	3	AW uit profielnr. VII zuidzijde sleuf op ca. 70 m, boven diergang
50	10-9-98	3	AW uit profielnr. VII zuidzijde sleuf op ca. 70 m in gelaagd zavelige klei direct boven veen
51	10-9-98	3	AW tussen 100 - 110 m
52	10-9-98	3	AW tussen 110 - 120 m
53	10-9-98	3	AW tussen 140 - 150 m
54	10-9-98	3	AW, metaal midden uit sleuf op 150 m uit zandige spoelstructuur
55	11-9-98	3	AW, hout onderin waterput op 62 m uit door waterdruk losgespoelde laag (schets coupe nr. IX)

nr.	datum	sleuf	omschrijving
56	11-9-98	3	AW uit zandige spoelstructuur onder donkerbruine rechthoekige verkleuring van licht veraard veen op 99 m (coupe nr. X)
57	11-9-98	3	AW, kiezel uit zandige spoelstructuur noordzijde sleuf op 163,50 m
58	11-9-98	3	AW, hout, bot (menselijk oogkasfragment) uit min of meer ronde spoelstructuur met erg fijn grijswit zand op 171 m
59	11-9-98	3	AW uit grillig gevormde spoelstructuur op 191 m
60	11-9-98	3	AW uit spoelstructuur zuidkant sleuf op 200 m
61	11-9-98	3	AW uit spoelstructuur zuidzijde sleuf op 204 m
62	11-9-98	3	AW, minstens drie in elkaar gedrukte delen van kogelpot (niet compleet) uit veen in zuidrand en onder uit profiel op 205 m (vanaf 155 m is sleuf versmald tot 1 bakbreedte i.p.v. 1½, om zo het kapot trekken van drainage te voorkomen, anders zou nr. 62 normaal in het vlak zijn vrijgelegd)
63	11-9-98	3	AW, tufsteen uit zandige spoelstructuur tussen 212 en 215 m
64	11-9-98	3	AW uit zandige spoelstructuur op 222,50 m
65	11-9-98	3	AW, houten stokje uit veen op 226 m
66	11-9-98	3	AW (erg veel) uit veen vlak tegen grote hoeveelheid baksteenpuin en een aantal complete kloostermoppen aan zuidzijde sleuf op 234 m
67	15-9-98	3	houtskool uit veen (geen grondspoor) in midden sleuf op 242 m
68	15-9-98	3	AW uit veen rond 250 m
69	15-9-98	3	AW uit puinige strook tussen 255 - 260 m
70	15-9-98	3	AW uit veen rond 280 m

BIJLAGE II

determinatielijst²

nr.	categorie	omschrijving
1	hout	fragment houten schepje
2	aardewerk	1 wandscherf, 2 passende randscherven
3	aardewerk	3 wandscherven, 1 klein randscherfje met dekselgleuf
4	aardewerk	1 randscherf
5	aardewerk	5 wandscherven, 2 passende randscherven
6	aardewerk	1 wandscherf, 1 steel van pan 1 brokje huttenleem 1 baksteenfragment
	steen	1 natuursteen
7	aardewerk	3 wandscherven, 2 randfragmenten, 1 zwaluwnestoorfragment
8	aardewerk	2 randscherven
9	vervallen	
10	steen	1 vuursteen natuurlijk
11	aardewerk	1 wandscherf
12	aardewerk	1 wandscherf
	steen	1 kiezel, 1 brok verweerd graniet
13	aardewerk	1 wandscherf
14	aardewerk	12 wandscherven, 1 fragment huttenleem
15	aardewerk	5 wandscherven
16	vervallen	
17	aardewerk	1 wandscherf
18	aardewerk	1 wandscherf
19	aardewerk	1 randscherf
20	aardewerk	1 wandscherf
21	aardewerk	1 randscherf, 1 dakpanfragment
22	steen	1 vuursteen natuurlijk
23	aardewerk	1 wandscherf, 1 baksteenfragment
24	aardewerk	1 randscherf met sterk geprofileerde dekselgleuf
25	aardewerk	1 randscherf van kommetje of pan
26	aardewerk	2 wandscherven, 1 randscherf van kom of pan
27	aardewerk	1 wandscherf
28	steen	1 brok natuursteen
29	aardewerk	1 klein randscherfje, 1 dakpanfragment

² Het aardewerk betreft allemaal kogelpotaardewerk, tenzij anders vermeld

nr.	categorie	omschrijving
30	aardewerk steen bot	1 wandscherf 1 vuursteen natuurlijk linker onderkaakfragment van P3 t/m M3 compleet; rond van 4½ á 5 jaar proximale helft van linker radius rond, iets jonger dan 4 jaar ³
31	aardewerk	1 wandscherf
32	aardewerk	1 groot passend rand- en 1 wandscherf van grote pot met geprononceerde dekselgleuf
33	aardewerk	2 wandscherven
34	aardewerk	1 wandscherf
35	aardewerk	3 wandscherven waarvan 1 met plastische cordon
36	aardewerk	12 wandscherven, 2 randscherven
37	aardewerk	1 wandscherf
38	aardewerk	1 recente randscherf, witbakkend, crème geglaazuurd
39	aardewerk	13 wandscherven, 3 randscherven
40	aardewerk hout	6 wandscherven, 3 randscherven 1 aangepunt hout, 1 fragment van schep of bak
41	aardewerk hout	1 wandscherf, 1 randscherf, 1 bodemscherf met standvin 1 bewerkte plank met huismerk aan beide zijden
42	hout	3 passende fragmenten van plank
43	aardewerk bot	11 wandscherven waarvan 1 klein scherfje met plastische cordon 1 randscherf van bakje of pan, 1 standvinfragment 3 schubben van vis
44	aardewerk	8 wandscherven waarvan 1 grote met besenstrich aan buitenzijde, 2 randscherven met dekselgleuf
45	aardewerk steengoed	1 wandscherf met van binnen uitgedrukte punt, 1 randscherf, 1 uitgeknepen voetscherfje Siegburg
46	aardewerk	2 wandscherven
47	aardewerk	4 wandscherven, 1 randscherf, 1 standvin
48	aardewerk	1 wandscherf
49	aardewerk	1 randscherf met dekselgleuf
50	aardewerk	1 standvinfragment, 1 brokje baksteen
51	aardewerk	1 wandscherf
52	aardewerk	5 wandscherven, 2 passende randscherven met sterk geprononceerde dekselgleuf
53	aardewerk	7 wandscherven waarvan 1 met plastische cordon

³ Determinatie: dr. H. Buitenhuis, ARC

nr.	categorie	omschrijving
54	aardewerk metaal	1 wandscherf 1 ijzeren haak (van scharnier?)
55	aardewerk hout	1 wandscherf bewerkte aangepunte steel, ene kant rond, andere kant vierkant
56	aardewerk	6 wandscherven
57	aardewerk steen	6 wandscherven 1 kiezel
58	aardewerk hout bot	3 wandscherven, 1 afgerond brokje baksteen 1 plank ? fragment fragment linker oogkas menselijk
59	aardewerk	6 wandscherven, 1 randscherf met dekselgleuf
60	aardewerk	2 wandscherven
61	aardewerk	8 wandscherven
62	aardewerk	51 wandscherven, 9 randscherven met zeer geprononceerde dekselgleuf van waarschijnlijk 1 grote kogelpot 17 wandscherven, 1 randscherf mogelijk van 1 kogelpot 14 wandscherven, 5 randscherven met dekselgleuf mogelijk van 1 kogelpot
63	aardewerk	2 wandscherven, 1 randscherf of standingfragment
64	aardewerk	3 wandscherven
65	aardewerk hout	1 standing achtkantig fragment mogelijk steel
66	aardewerk steen	deksel bestaande uit 24 scherven 1 steel met groot wandfragment van koekepan 21 wandscherven, 8 randscherven mogelijk van 1 kogelpot 12 wandscherven, 1 randscherf mogelijk van 1 kogelpot 23 wandscherven, 11 randscherven mogelijk van 1 kogelpot 4 verschillende randscherven 209 wandscherven 1 dakpanfragment 2 vuursteen natuurlijk 5 natuursteen
67	hout	3 kleine brokjes houtskool
68	aardewerk	2 wandscherven
69	aardewerk steen	3 wandscherven 2 dakpanfragmenten 3 baksteenpuinbrokken 2 natuursteen 2 vuursteen natuurlijk
70	aardewerk	1 wandscherf met overgang naar oor of bodem

BIJLAGE III

documentatie

tekeningenlijst

Veldtekeningen:

tekeningnr. 1 sleuven 1, 2 en deels 3, schaal 1:100

tekeningnr. 2 coupes en profielen, schaal 1:20

profiel/coupenr.	sleuf	beschrijving
I	1	westprofiel tussen 58,50 - 60,50 m
II	1	westprofiel tussen 97 - 98 m
III	1	westprofiel tussen 148,50 - 151 m
IV	1	westprofiel tussen 188,50 - 191,50 m
V	1	westprofiel tussen 158 - 161,20 m
VI	2	coupe kleisloot op 18 m
VII	3	zuidprofiel tussen 57,40 - 59,60 m
VIII	3	noordprofiel tussen 62,50 - 63,50 m
IX	3	coupe waterput op 62,30 m
X	3	coupe rechthoekige structuur op 98,80 m
XI	3	zuidprofiel tussen 142,40 - 149,40 m

tekeningnr. 3 restant sleuf 3, schaal 1:100

Nettekeningen:

tekeningnr. 1 overzicht sleuven, schaal 1:100

tekeningnr. 2 profielen en coupes, schaal 1:20

tekeningnr. 3 ligging van de onderzoekssleuven, schaal 1:5000

fotolijst

filmmr.	fotonr.	datum	richting	omschrijving
1	4	1-9-98	zuid	overzicht natuurlijk hout in veen aan westzijde sleuf tussen 92 m en 93 m op lint
1	5	1-9-98	zuid	detail natuurlijk hout in veen
1	6	1-9-98	noord	detail natuurlijk hout in veen
1	7	1-9-98	west	profiel westzijde bij 94 m op lint
1	8	1-9-98	west	detail gelaagdheid in klei- en zavelafzetting
1	9	1-9-98	west	idem
1	10	1-9-98	west	idem
1	11	1-9-98	zuid	overzicht sleuf

filmmnr.	fotonr.	datum	richting	omschrijving
1	12	1-9-98		turffragmenten in spoelstructuur tussen 165,20 en 166 m op lint
1	14	4-9-98	noordwest	profielnr. III
1	15	4-9-98	noordwest	idem
1	16	4-9-98	noordwest	idem
1	17	4-9-98	noordwest	idem
1	20	7-9-98		profielnr. IV
1	21	7-9-98		profielnr. V
1	22	7-9-98		coupe sloot in noordoost/zuidwestsleuf
1	23	7-9-98		natuurlijke spoelstructuur in het veen
2	1	8-9-98	noordwest	profiel bij 396 m in 45° sleuf
2	2	8-9-98		overzicht vlak trekken
2	3	8-9-98		aangepunte houten paal, door machine beschadigd
2	4	8-9-98		idem
2	5	8-9-98		idem
2	6	8-9-98		overzicht vlak met recente sloot
2	7	8-9-98		idem
2	11	11-9-98	west	couperen waterput coupe nr. IX
2	12	11-9-98	west	idem
2	15	11-9-98	zuid	zuidprofiel XI van oost naar west tussen 142,40 tot 149,60 m, begint bij insteek van recente sloot gevuld met amorfe klei, daarna geleidelijke overgang naar een 3 cm dik bandje veraard veen met daaronder roodbruin vast hoogveen, bij 148 m duikt dit pakket omlaag en ligt een schol hoogveen op zavel waarbij veraarde bovenkant ontbreekt
2	16	11-9-98	zuid	idem
2	17	11-9-98	zuid	idem
2	18	11-9-98	zuid	idem
2	19	11-9-98	zuid	idem
2	20	11-9-98	zuid	idem, meest westelijke foto
3	13	11-9-98	zuid	baksteenbrokken in situ op veen (vgl. vondstnr. 66)
3	17	11-9-98	zuid	idem (35 mm lens, vanaf de kant)
3	19	11-9-98	noord	profiel bij 250 m, hoog opgetilde schol veen
3	22	17-9-98	-	baksteenfragment met afdruk reeënpoot vondstnr. 66
4	2	18-9-98	-	kogelpot deksel vonstnr. 66

filmnr.	fotonr.	datum	richting	omschrijving
4	7	18-9-98	-	idem
4	12	18-9-98	-	fragment plank met ingekrast stermotief (huismerk, aan weerszijden ingekrast)
4	14	18-9-98	-	linkeronderkaak rond, proximale helft linkerradius rond vondstnr. 30

verblijfplaats van de vondsten & documentatie:

De documentatie bevindt zich in het archief van het Groninger Instituut voor Archeologie (GIA) van de Rijksuniversiteit Groningen, Poststraat 6, 9712 ER Groningen. De vondsten zijn, ter reiniging, tijdelijk overgedragen aan Dr. A.H. Groenendijk, provinciaal archeoloog van Groningen. Na retournering zullen ze worden ondergebracht in het provinciaal archeologisch depot te Nuis onder opgravingsnummer 60.

ARC-Publicaties

- 1 A. Ufkes, 1996. *Het archeologisch onderzoek van het "Blokhuys" te Stavoren, Gem. Nijefurd, Friesland.*
- 2 M. Essink & J. Schoneveld, 1997. *Een archeologische waarneming in het Oldenklooster, Kloosterburen (Gem. De Marne).*
- 3 A. Ufkes, 1997. *Archeologisch naonderzoek van het "Blokhuys" te Stavoren, Gem. Nijefurd, Friesland.*
- 4 A. Ufkes & J. Schoneveld, 1997. *Een archeologisch onderzoek ten noorden van het kasteelterrein van Selwerd, Gem. Groningen.*
- 5 A. Ufkes & J. Schoneveld, 1997. *Een archeologisch onderzoek op het kloosterterrein van Selwerd, Gem. Groningen.*
- 6 M.J.L.Th. Niekus & J. Schoneveld, 1997. *De mesolithische vindplaats S1 te Wildervanksterdallen, Gem. Stadskanaal, Groningen.*
- 7 M.J.L.Th. Niekus & J. Schoneveld, 1997. *De mesolithische vindplaats NP3 te Wildervanksterdallen, Gem. Stadskanaal, Groningen.*
- 8 Y. Dijkstra & J. Schoneveld, 1997. *Een booronderzoek te Norg, Gem. Roden-Norg, Drenthe.*
- 9 A. Ufkes & J. Schoneveld, 1997. *Een archeologisch onderzoek in het tracé van de Afvalwaterleiding-Veendam bij Muntendam, Gem. Menterwolde, Groningen.*
- 10 A. Ufkes & J. Schoneveld, 1997. *Archeologische waarnemingen tijdens een hydrologisch onderzoek op drie wierden: Fransum, Kenwerd en Beswerd, Prov. Groningen*
- 11 J. Schoneveld, 1998. *De roes en roesmiddelen in het Oude Egypte. Een radio-reportage.*
- 12 M.J.L.Th. Niekus, 1998. *Een aanvullende archeologische inventarisatie (A.A.I.) in het landinrichtingsgebied Oost-Groningen en de Gronings-Drentse Veenkoloniën: Deelgebied Oude Veenkoloniën, Herverkavelingsblok III.*

- 13 M.J.L.Th. Niekus, 1998. *Een aanvullende archeologische inventarisatie (A.A.I.) in het landinrichtingsgebied Oost-Groningen en de Gronings-Drentse Veenkoloniën: Deelgebied Oude Veenkoloniën, Herverkavelingsblok IV.*
- 14 A. Ufkes & J. Schoneveld, 1998. *Een archeologisch onderzoek naar de fundamenteën van het westelijk schathuis van de borg Ewsum bij Middelstum, Gem. Loppersum, Groningen.*
- 15 A. Ufkes & J. Schoneveld, 1998. *Een boorcampagne op Wierhuizen, Gem. Appingedam, Groningen.*
- 16 M.J.L.Th. Niekus & A. Ufkes, 1998. *Archeologische inventarisatie in de "Kraanlanden" op de geplande uitbreiding van het golfterrein bij Gasselternijveen, Gem. Aa en Hunze, Drenthe.*
- 17 A. Ufkes & J. Schoneveld, 1998. *Een archeologisch onderzoek in het centrum van Sneek, Friesland.*
- 18 H. Buitenhuis, L. Bartosiewicz & A.M. Choyke, ed., 1998. *Archaeozoology of the Near East III, Proceedings of the third international symposium on the archaeozoology of southwestern Asia and adjacent areas.*
- 19 Y. Dijkstra, 1998. *Archeologisch onderzoek van middeleeuwse bewoningssporen bij AZC 'Fivelhorn', Gem. Ten Boer, Groningen.*
- 20 A. Ufkes & J. Schoneveld, 1998. *Een archeologisch onderzoek naar het verdwenen dorp Houwingeham bij Nieuweschans, Prov. Groningen.*

COLOFON

tekst: J. Schoneveld & A. Ufkes

tekeningen: A.M. Bakker, S.J. Tuinstra

fotografie: A. Ufkes

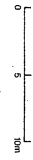
productie: Centrum voor Archeologische Research & Consultancy (ARC)

ARC-Publicaties 20

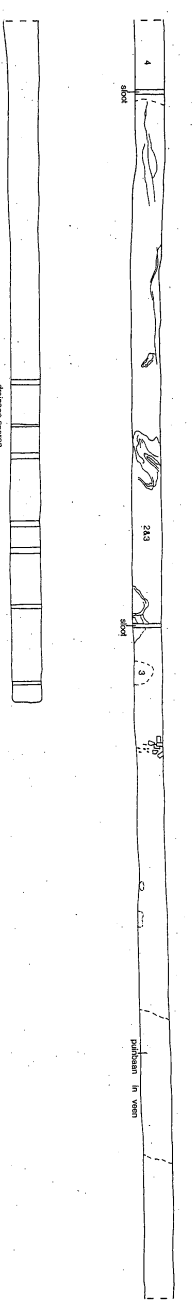
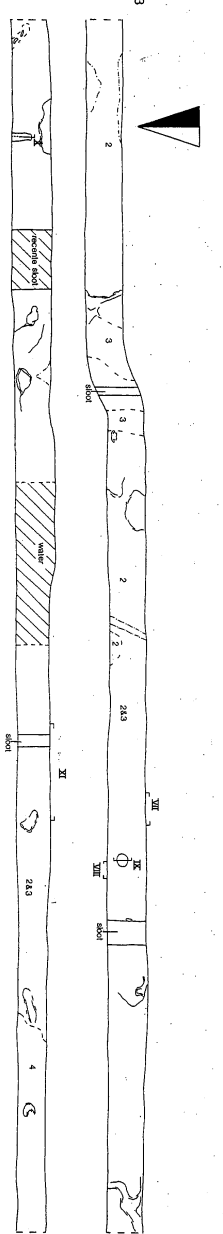
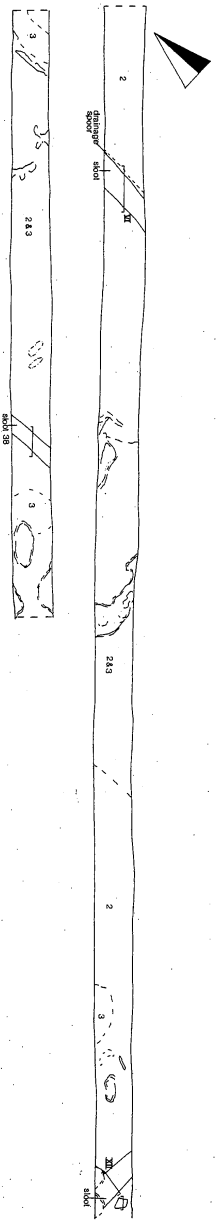
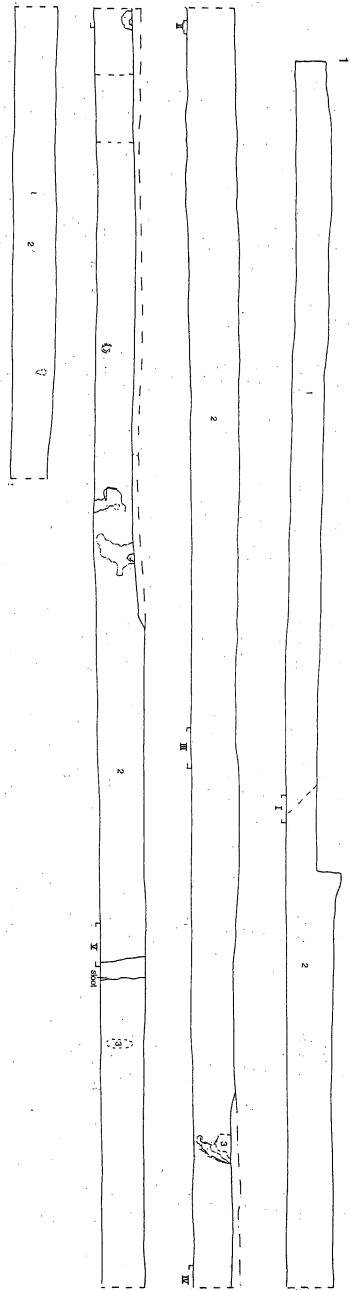
redactie: J. Schoneveld

Groningen 1998

Neuwescharns 1998
 profielief

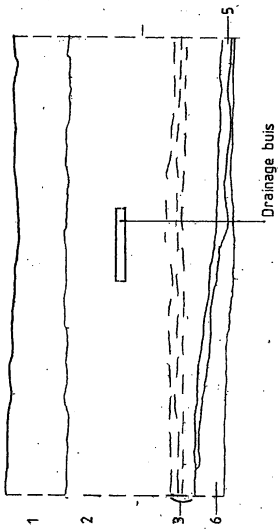

- Legend:
- 1 Veld en/of weil
  - 2 Hoopgen
  - 3 Hoopgen met plantengresten
  - 4 Weidst. veen
  - Spoelstruiken
  - Kopspeken

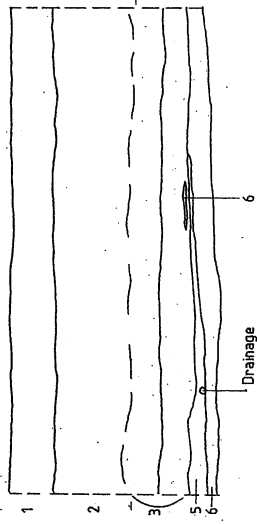

NIEUESCHANS 1998 PROFIELEN IV, V, VII, VIII, XI

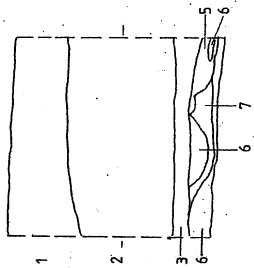
IV

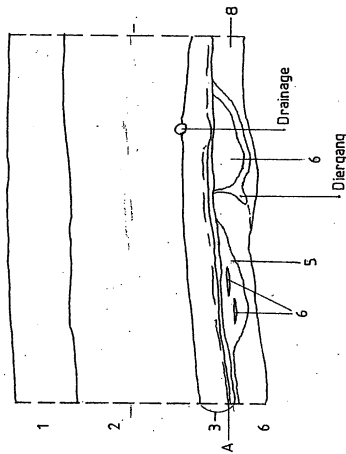
V

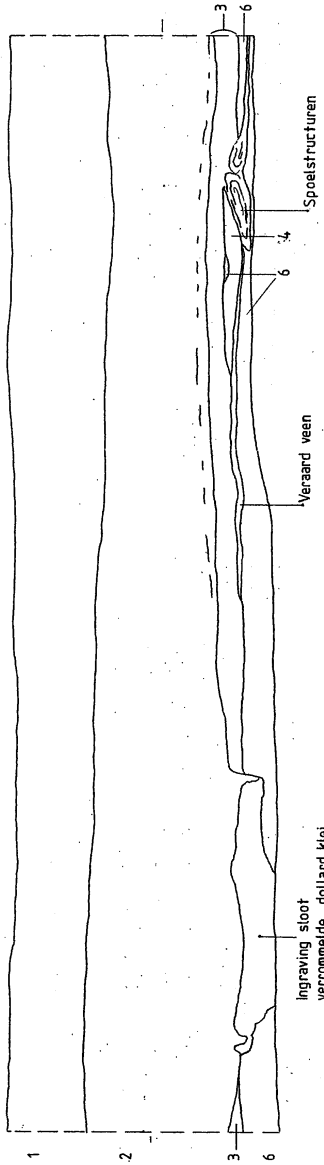
VIII

VII

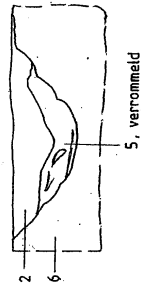

XI

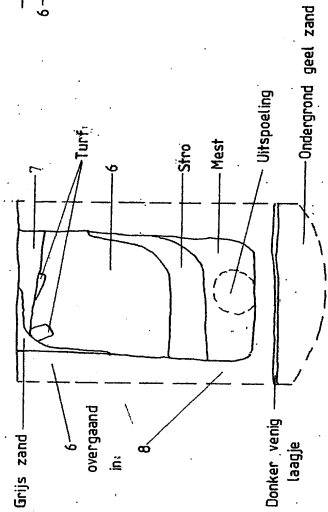

COUPES VI, IX, X, XII

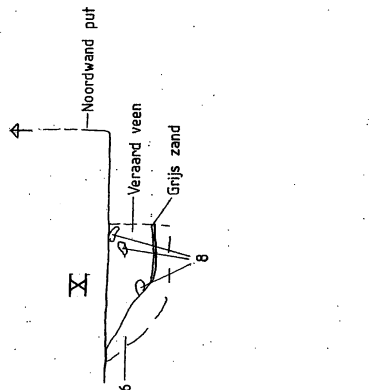
VI

IX (schets)

X

- 1 BOUWVOOR
- 2 KORRELIGE KLEI, GEDIXIDEERD
- 3 GELAAGDE ZAVELIGE KLEI, OVERGANG
- 4 ZAVELIGE KLEI, GELAAGD, GEREDUCEERD
- 5 VETTE DOLLARD KLEI
- 6 HOOGVEEN
- 7 ZOETWATER DETRITIS
- 8 HOOGVEEN, VEEL PLANTENRESTEN
- A VEGETATIE BAND

NIEUWESCHANS 1998
PROFIELEN & COUPES

PROFIELEN I-III

